

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حکم تصویربرداری در اسلام

(ترجمه)

پرسش:

السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته!

چند پرسشی راجع به تصویربرداری (عکاسی)، رسامی و نقاشی دارم، از شما خواهان ارایه ی پاسخ هستم. پرسش های من قرار ذیل است: ۱- حکم تصویربرداری (عکاسی) در اسلام چیست؟ ۲- حکم رسامی اعضای بدن انسان چیست؟ ۳- و آیا حکم نقاشی و مجسمه سازی بر عکاسی هم مطابقت می کند؟

پاسخ:

وعلیکم السلام ورحمت الله وبرکاته!

قبلاً راجع به تصویربرداری پاسخ کامل ارایه کرده بودیم، ظاهراً شما آگاهی ندارید، همان پاسخ در برگیرنده ی موضوعات ارایه شده در پرسش شما و سایر موضوعات مرتبط به همین موضوع است. بنأ متن همان پاسخ را برایت نقل می کنم. پیش از ارایه پاسخ به پرسش های مربوط به تصویربرداری و رسامی بر دو امر تأکید می کنیم:

یکم: قسمتی از پاسخ مربوط به حکم رسامی (ترسیم نمودن توسط دست) در اسلام جایز است و مفهوم وارد شده در احادیث نیز همین است؛ اما تصویربرداری توسط آله ی بنام کمره مباح است و احادیث بر این مطابقت نمی کند.

دوم: قسمتی از پاسخ مربوط به تصاویر چاپ شده که سایه ندارد جایز است و با تمام جزئیات مربوط به همین پرسش بیان گردیده است؛ اما تصویری که سایه دار است؛ یعنی اجساد و پیکره ها که شما در پرسش به کلمه "نحت" یا مجسمه سازی ذکر نموده اید، حرام بودن این واضح است و ما در آخر پرسش بیان می نمایم.

پاسخ به پرسش های تصویری که سایه ندارد (تصاویر چاپ شده) با تمام انواع و جزئیات آن را ارایه می نمایم. راجع به پرسش اصلاح و دست کاری تصاویر (دور کردن چین و چروک صورت، تغییر رنگ چشم تغییر بعضی از خصوصیات چهره و...)، ترسیم تصاویر انسان ها و حیوانات شبیه به اصالت.

این دو پرسش مربوط به ترسیم اشیای ذیروح یا اصلاح و دست کاری تصاویر اشیای ذیروح با دست؛ مانند دور کردن چین و چروک صورت، تغییر بعضی خصوصیات چهره و... بر می گردد، و حکم تحریم وارد شده در ادله شرعی بر این ها مطابقت می کند و لوکه رسامی توسط دست (قلم پنسل) باشد یا توسط موز کمپیوتر، در هر صورتی که ترسیم با سعی و تلاش انسانی و مشابه ذیروح و زنده جان باشد تحریم بر آن منطبق می شود. دلیل بر این، حدیث امام بخاری که از ابن عباس روایت نموده است می باشد:

«مَنْ صَوَّرَ صُورَةً فَإِنَّ اللَّهَ مُعَذِّبُهُ حَتَّى يَنْفَخَ فِيهَا الرُّوحَ، وَلَيْسَ بِنَافِخٍ فِيهَا أَبَدًا.»

ترجمه: هرکس، تصویری بسازد تا زمانی که در آن روح ندمد، الله سبحانه و تعالی او را عذاب خواهد داد و هرگز روح دمیدن از او ساخته نیست.

هم چنان عبد الله بن عمر رضی الله عنهما می گوید که رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمود:

«إِنَّ الَّذِينَ يَصْنَعُونَ هَذِهِ الصُّورَ يُعَذَّبُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، يُقَالُ لَهُمْ: أَحْيُوا مَا خَلَقْتُمْ.»

(متفقاً علیه)

ترجمه: همانا روز قیامت کسانی را که این مجسمه ها (تصاویر) را می سازند، عذاب می دهند و به آن ها می گویند: آن چه را که خلق کرده اید، زنده کنید.

راجع به پرسش کاربرد تصاویر و رسامی های چاپ شده: کاربرد تصاویر، رسامی ها و شعاراتی که توسط سایر مردم رسم شده باشد نه توسط خود همان شخص؛ یعنی کار برد و استعمال تصویر از سایر اشخاصی که توسط خود فرد رسامی نشده باشد، حکم نگهداشتن و گردآوری تصاویر بر این مطابقت می کند و بر سه نوع است:

یکم: اخذ تصویر ذیروح (زنده جان) و انتقال آن برای گذاشتن در اماکن عبادت؛ مانند: جای نماز، پرده های مسجد، آگاهی های مساجد و غیره. این کار حرام است و دلیل آن حدیثی است که ابن عباس روایت نموده است:

ترجمه: «رسول الله صلی الله علیه وسلم تا زمانی که تصاویر داخل کعبه از بین برده نشد داخل کعبه نشد.»

وارد نشدن رسول الله صلی الله علیه وسلم به خانه ی کعبه تا از بین بردن تصاویر قرینه است بر ترک جازم و گذاشتن تصاویر در اماکن عبادت، دلیل است بر تحریم تصاویر در مساجد. امام احمد از ابن عباس رضی الله عنه روایت نموده است:

ترجمه: «زمانی که رسول الله صلی الله علیه وسلم تصاویر را در خانه کعبه دید وارد کعبه نگردید، فرمان از بین بردن آن را صادر کرد و از بین برده شد.»

اما اگر انتقال تصویر غیر رسم شده توسط خود شخص برای کاربرد و استعمال در اماکن غیر از عبادتگاه باشد، دلایلی وارد گردیده که جواز این را بیان می‌دارد. در صورتی که در مکان‌ها جهت احترام، تعظیم و تجلّل باشد؛ مانند: پرده‌های منازل، اعلانات موسسات تحصیلی، لباس‌های پوشیدنی مکاتب، ادارات و آگاهی‌هایی که به عبادت مرتبط نیست، گذاشته شود با کراهت جایز است. اگر در کف اتاق یا پوشیدن آن برای نمایش ظاهری و یا از این قبیل تمام این‌ها مکروه است؛ اگر از تصاویر در مکان‌های غیر از عبادتگاه و احترام؛ مانند: فرش اتاق که روی آن قدم می‌گذارید، یا روی دوشکی که بالای آن می‌خوابید و استراحت می‌کنید، یا بالشتی که بر آن تکیه می‌کنید و یا تصاویر رسامی شده در زمینی که شما روی آن قدم می‌زنید و حالات ازین قبیل که استفاده گردد، همه مباح است.

مسلم در مسند خویش از ابوظلمه روایت می‌کند، من از رسول الله صلی الله علیه وسلم شنیدم که گفت:

«لَا تَدْخُلُ الْمَلَائِكَةُ بَيْتًا فِيهِ كَلْبٌ وَلَا صُورَةٌ.»

ترجمه: فرشتگان به خانه‌یی که در آن سگ و یا تصویر باشد، وارد نمی‌شوند.

در روایت مسلم آمده است:

«إِلَّا رَقْمًا فِي ثَوْبٍ.»

ترجمه: به جز تصویری که در لباس چاپ شده باشد.

این خود دلیل برای استثنا قرار دادن تصویر چاپ شده در لباس می‌باشد. از حدیث فوق چنین استنباط می‌شود که ملائک در خانه‌هایی که عکس چاپ شده در لباس باشد، وارد می‌شود. بدین معنی که تصاویر چاپ شده در لباس جایز می‌باشد؛ چون ملائک در خانه‌هایی که عکس چاپ شده در لباس باشد، وارد می‌شود. چنانچه حدیث دیگر رسول الله صلی الله علیه وسلم در مورد اثبات این حکم صراحت دارد. بخاری از ام المؤمنین عایشه صدیقه رضی الله عنها روایت می‌کند که وی گفت:

«دَخَلَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفِي الْأُبَيْتِ قِرَامٌ فِيهِ صُورٌ فَتَلَوْنَ وَجْهَهُ ثُمَّ تَنَاوَلَ السُّنَّزَ فَهَتَّكَ.»

ترجمه: رسول الله صلی الله علیه وسلم روزی وارد اتاقم شد و در پرده‌ی اتاق تصویری از حیوانات را دید، روی مبارک‌شان از قهر سرخ شد و سپس پرده‌ی اتاق را پایین کرده آن را پارچه پارچه کرد.

"القرام" نوع جامه‌ی است که در آن زمان به منظور ساختن پرده‌های خانه استفاده می‌شد. سرخ شدن چهره‌ی رسول الله صلی الله علیه وسلم و پایین کردن پرده، منع استفاده از پرده‌ی تصویردار را افاده می‌کند. پس اگر این عمل در جمله‌ی داخل شدن ملائک در خانه‌هایی که تصویر چاپ شده در آن باشد به حساب آید. ثابت می‌سازد که دلیل بر امر تحریم نبوده؛ بلکه مکروه است؛ چون جایی که تصویر در آن وجود داشت، پرده‌ی بی بود که در دروازه آویزان شده بود و این عمل خود نوع محترم شمردن به حساب می‌آید. بناً گذاشتن تصویر در جای مورد احترام مکروه است.

احمد در مسند خود از ابوهریره رضی الله تعالی عنه روایت می‌کند که جبریل علیه السلام به رسول الله صلی الله علیه وسلم گفت:

«وَمُرُّ بِالسُّنْرِ يَفْطَعُ فَيَجْعَلُ مِنْهُ وَسَادَتَانِ تُوْطَأَانِ.»

ترجمه: دستور بده که پرده را از وسط دو پارچه کرده و مردم به روی آن راه بروند.

در این جا واضح می گردد که جبریل علیه السلام برای رسول الله صلی الله علیه وسلم دستور می دهد که پرده را از مکان های مورد احترام دور کند؛ پس کاربرد تصاویری رسم شده در مکان هایی که مورد احترام قرار نمی گیرد مباح می باشد.

پرسش ترسیم نشان و علامت انسان یا حیوان؛ بطور مثال علایم در راه؛ مانند: پیاده روها، تصویر دروازه هنگام آتش سوزی و علامه منع قدم زدن یک جا با سگ در پارک ها، ترسیم اعضای بدن انسان یا حیوان؛ بطور مثال: تصویر مصافحه و دست دادن یا تصویر انگشتان دست و یا سر اسب به عنوان شعار و غیره: اگر تصاویر رسم شده تصویر ذیروح بود حرام است؛ چون در احادیث وصف تصویر حرام گردانیده شده ذیروح بودن آن است و این وصف بر تصویر کامل، نصف تصویر و یا تصویر سری که متصل با اعضای بارز بدن، مانند دست ها و امثال این باشد مطابقت می کند.

اما اگر این علایم تصویری بود که دلالت بر ذیروح بودن نمی کرد؛ مانند تنها تصویر دست و انگشت که به یک چیزی اشاره می کند و یا تصویر دو دست که با هم مصافحه می کند، امثال این ها حرام نیست و دلایل حرام بودن بر این ها مطابقت نمی کند؛ اما ترسیم سر که فقط با اعضای بارز بدن انسان پیوست نباشد، در این گونه فقها اختلاف دارند و قول راجیح عدم تحریم تصویر سر که با سایر اعضای بدن انسان پیوست و یک جا نباشد، است. دلیل بر این احادیث وارد شده بر جواز قطع سر بت (مجسمه) برای این که به شکل درخت باقی بماند می باشد؛ مانند حدیث ابوهریره رضی الله عنه که جبریل علیه السلام برای پیامبر صلی الله علیه وسلم می فرماید که مجسمه حرام محسوب نمی گردد در صورتی که سر آن قطع گردد.

«فَمَنْ بَرَأَسِ التَّمَثَالِ الَّذِي فِي بَابِ الْبَيْتِ فَلْيَقْطَعْ لِيَصِيرَ كَهَيْئَةِ الشَّجَرَةِ...»

(رواه حمد)

ترجمه: فرمان بده تا سر مجسمه بی را که در دروازه ی کعبه است قطع کنند تا به شکل درخت در آید؛ مانند پیکره ی درخت باقی بماند، فرمان بده که سر مجسمه را قطع نمایند و به شکل درخت در آید.

بدین معنی که رسم تنها سر و سایر اعضای بدن انسان که با سر متصل و پیوست نباشد، در هر دو صورت حرام نیست و چنین نیست که سر بدون پیوست به سایر اعضای بدن حرام است و مجسمه بدون سر حرام نیست؛ چون جبریل علیه السلام به پیامبر صلی الله علیه وسلم امر کرد تا سر مجسمه را قطع کند. بدین معنی که قطع کردن سر جایز است و هر چیزی که مرتبط به قطع سر شود نیز جایز است.

باید ذکر کرد که در نزد فقهای حنبلی و مالکی تنها بقای سر جایز است و در نزد فقهای شافعی اختلاف است، اکثر فقهای شافعی تنها بقای سر مجسمه را تحریم می کنند و اقلیت شان جایز می شمارند.

پرسش ترسیم تصاویر انسان ها و حیوانات غیر مشابه به اصالت، رسامی حکایات عجیب و غریب که اصلاً واقعیت ندارد. پاسخ به این پرسش ها قرار ذیل است: اگر تصاویر دلالت به موجود ذیروح می کرد و لوکه شبیه اصالت هم نباشد حرام است؛ چون نصوص به تحریم آن ها مطابقت می کند. در حدیثی که مسلم روایت کرده است رسول الله صلی الله علیه وسلم به عایشه رضی الله عنها امر کرد تا پرده بی را که بر دروازه آویزان بود دور سازد؛ چون در آن پرده تصاویر اسب های بالدار بود و طبعاً اسب بالدار اصلاً وجود ندارد. مسلم روایت نموده است که عایشه رضی الله عنها می فرماید:

«قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ سَفَرٍ وَقَدْ سَتَرْتُ عَلَى بَابِي دُرُثُوكًا فِيهِ الْخَيْلُ ذَوَاتُ الْأَجْنِحَةِ فَأَمَرَنِي فَنَزَعْتُهُ.»

ترجمه: رسول الله صلی الله علیه وسلم از سفر بر گشت و بر دروازه درنوک (نوع از جامه) آویزان کرده بودم که در آن تصاویر اسب های بالدار بود، برابم امر کرد و من برکندم.

دوم: تصاویر سایه دار (مجسمه ها و نقاشی): نقاشی اجسام ذیروح و مجسمه سازی به استثنای بازیچه ی اطفال حرام است. دلیل بر این احادیث ذیل است: احمد از ابو هریره رضی الله عنه روایت می کند:

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «أتاني جبريل عليه السلام فقال: إني كنت أتيتك الليلة فلم يمنعني أن أدخل عليك البيت الذي أنت فيه إلا أنه كان في البيت تمثال رجل... فمر برأس التمثال يقطع فيصير كهيئة الشجرة... ففعل رسول الله صلى الله عليه وسلم.»

ترجمه: پیامبر صلی الله علیه وسلم فرمود: «جبریل نازل گردید و گفت، شب گذشته آمدم و به خاطر مجسمه مردی که در منزل شما بود (نقاشی شده) به نزد تان نیامدم، دستور بده که سر مجسمه را ببرند تا به شکل درخت در آید.» و رسول الله صلی الله علیه وسلم چنین کرد.

وعن ابن عباس، وجاءه رجل فقال: إني أصور هذه الصور، وأصنع هذه الصور، فأفتني فيها، فقال ادن مني، فدنا منه حتى وضع يده على رأسه، قال: أنبئك بما سمعت من رسول الله صلى الله عليه وسلم سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: «كل مصور في النار، يُجعل له بكل صورة صورها نفس تعذبه في جهنم، فإن كنت لا بد فاعلاً فاجعل الشجر وما لا نفس له.»

ترجمه: ابن عباس می فرماید: مردی نزد من آمد و گفت: من این تصاویر را نقاشی می کنم و این تصاویر را می سازم، در مورد این امر برابم فتوی بده. برایش گفتم: نزدیکم بیا، نزدیک شد و دستم را بر سرش نهادم و گفتم به چیزی که از رسول الله صلی الله علیه وسلم شنیده ام تو را آگاه می سازم، از رسول الله صلی الله علیه وسلم شنیدم که می فرمود: «هر نقاشی در آتش است و در برابر هر جانوری که صورت آن را کشیده است، نفسی قرار داده می شود و او را در جهنم تعذیب می کنند.» ابن عباس می گوید: اگر ناگزیر هستی که این کار را انجام دهی، پس تصویر درخت و یا هر موجود بیجان را رسم کن.

رسامی عبارت از ترسیم صورت و چهره ی کسی یا چیزی است، که شامل مجسمه ها و نقاشی نیز می شود. نفس نقاشی و رسامی "تصویر" است. مسلم روایت نموده است که رسول الله صلی الله علیه وسلم، حضرت علی رضی الله عنه را به کار پنهانی فرستاد و برایش گفت، تمامی مجسمه ها و بت ها را منهدم بساز.

نقاشی هر تصویر ذیروح و لوکه سایه دار (مجسمه) باشد و یا غیر سایه دار حرام است. از تحریم تصاویر رسامی و نقاشی شده تصاویر و رسامی هایی که برای اطفال ساخته شده باشد، مستثنی است؛ مانند: رسامی های کاریکاتوری برای اطفال یا رسامی های خیالی برای سرگرمی، تسلیت، شادمانی و یا برای آموزش اطفال و... تمام این ها بنابر دلایل وارد شده جایز است.

أخرج أبو داود عن عائشة رضي الله عنها قالت: «قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ عَرَوَةَ تَبُوكَ أَوْ خَيْبَرَ وَفِي سَهْوَتِهَا سِتْرٌ فَهَبَّتْ رِيحٌ فَكَشَفَتْ نَاحِيَةَ السِّتْرِ عَنْ بَنَاتٍ لِعَائِشَةَ لَعِبٍ فَقَالَ مَا هَذَا يَا عَائِشَةُ قَالَتْ بَنَاتِي.»

ترجمه: داوود از عایشه رضی الله عنها روایت نموده است که چنین فرمود: «رسول الله صلی الله علیه وسلم از غزوه ی تبوک یا خیبر برگشت و در اتاق من پرده آویزان بود، باد وزید و حصه از پرده بالا گردید و بازیچه های دختران عایشه نمایان گردید، فرمود این چیست؟ گفت دخترانم.»

حدیثی را که بخاری از عایشه رضی الله عنها روایت نموده است، می فرماید:

ترجمه: با دختران ام نزد رسول اله صلی الله علیه وسلم بازی می نمودم؛ یعنی با بازیچه های به شکل دختران.

مسلم حدیثی را که ربیع بنت معوذ الانصاری رضی الله عنه روایت نموده است، می فرماید:

«...وَنَجْعَلُ-وفي رواية مسلم ونصنع- لَهُمِ اللَّعِبَةَ مِنَ الْعِهْنِ فَإِذَا بَكَى أَحَدُهُمْ عَلَى الطَّعَامِ أُعْطِينَاهُ ذَلِكَ حَتَّى يَكُونَ عِنْدَ الْإِفْطَارِ»
أي تلهيهم باللعبة حتى موعد الإفطار.»

ترجمه: و برای آن ها عروسك های پشمی می ساختیم و هر وقت یکی از آن ها برای غذا گریه می کرد، او را با آن عروسك، سرگرم می کردیم تا این که وقت افطار فرا می رسید.

بنأ از تمامی این احادیث جایز بودن بازیچه های اطفال و لوکه به شکل مجسمه ی ذیروح هم باشد واضح می گردد؛ ازین رو ترسیم کاریکاتورهای حکایات غیر واقعی به شکل اولی جایز است؛ چون به صورت تصاویر چاپ شده می باشد. آرزو مندم که پاسخ پرسش تان را بر جوانب مختلف و مرتبط به آن را دریافت کرده باشید.

برادر شما عطاء بن خلیل ابورشته

۲۰ جمادی الثانی ۱۴۳۸ هـ.ق

۱۹ جنوری ۲۰۱۷ م